

*Хмелюк О.В., НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0001-8933-4135,
Колоколов В.О., НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-1155-5170*

*Khmeliuk O., National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv,
Kolokolov V.O., National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROBLEMS OF ADAPTATION OF CADETS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Процес адаптації курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, дуже складний процес і потребує вивчення і постійного контролю. Адаптація є одним з важливіших етапів формування майбутнього кваліфікованого рятувальника, здатного ефективно виконувати свої обов'язки у повсякденній роботі. Один із пріоритетних напрямів є розвиток сфери фізичної культури і спорту, що полягатиме в удосконаленні інституційних механізмів публічного управління сфери фізичної культури та спорту на засадах впровадження прогресивного досвіду у тому числі закордонного.

Ключові слова: *заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, адаптація курсантів, фізична підготовка, фізична культура та спорт.*

The process of adaptation of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions is a very complex process and requires study and constant monitoring. Adaptation is one of the most important stages in the formation of a future qualified rescuer who is able to effectively perform his duties in everyday work. One of the priority directions is the development of the field of physical culture and sports, which will consist in improving the institutional mechanisms of public management of the field of physical culture and sports based on the implementation of progressive experience, including foreign experience.

Keywords: *institutions of higher education with specific study conditions, adaptation of cadets, physical training, physical culture and sports.*

Постановка проблеми. Останнім часом особливо актуальним стає науковий аналіз різних аспектів адаптації людини у швидко змінюваних та екстремальних умовах соціального середовища. Проблема адаптації курсантів до освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами

навчання у воєнний час на даний момент постає актуальною проблемою. Успішна адаптація та подальша підготовка курсантів дозволить молодому фахівцеві досягти кращих результатів у самостійній професійній діяльності. Саме тому важливо виявити проблемні питання та надати рекомендації щодо підвищення ефективності управління під час адаптації курсантів до освітнього середовища, особливо в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невелика кількість дослідників вивчали питання адаптації курсантів до освітнього процесу та можливі шляхи удосконалення цього процесу в Україні. Фізична підготовка та спорт відіграє важливу роль у курсантському житті, та становленні як особистості майбутнього рятувальника. У провідних зарубіжних країнах накопичений значний досвід, що потребує вивчення для можливості його аналізу, та диференційного використання та впровадження у вітчизняні заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання що належать до Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблеми в адаптації курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання до освітнього процесу в сучасних умовах реформування та введеного в державі воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Процес входження молодого людини у початковий освітній етап закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання дуже складний. Умови життя та діяльності у такому закладі суттєво відрізняються від колишнього способу життя курсантів. До цих умов можна віднести: строго регламентований розпорядок дня, компактне проживання в казармених умовах далеко від дому, носіння форменого одягу, дотримання дисципліни, режим харчування та сну, переважно чоловічий колектив, обов'язкова щоденна ранкова фізична зарядка та самостійна підготовка до занять, значно більший обсяг фізичної підготовки, жорсткий контроль з боку професорсько-викладацького складу та керівництва курсу, несення служби у добових нарядах. Слід зазначити, що успішна адаптація до цих специфічних умов навчання є фундаментом для подальшої успішної професійної діяльності [4].

Адаптація - це не лише пристосування до успішного функціонування в даному середовищі, а й здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального, професійного розвитку. Соціально-психологічну адаптацію курсантів можемо розглядати, як активне включення молодих рятувальників у процес професійної діяльності та активну взаємодію в цьому процесі особистості курсанта та соціального середовища, під час якого узгоджуються вимоги та очікування його учасників. Взаємне пред'явлення та узгодження соціальних вимог та очікувань, тобто, адаптація передбачає діяльність, фізична ж підготовка надає діяльність. Такий підхід дозволяє розглядати фізичну підготовку як чинник соціально-психологічної адаптації

курсантів до освітнього середовища.

Адаптація курсантів до освітнього процесу у закладі освіти зі специфічними умовами навчання нині набуває великого значення. Важливість цієї проблеми зумовлена певною кількістю умов. [6] По-перше, успішність подолання труднощів у зазначений період переважно визначає вектор подальшого професійного самовизначення юнака. По-друге, від якості та швидкості адаптації курсантів до умов навчання у такому закладі освіти багато в чому залежатиме успішність їх освітньої та службово-професійної діяльності. По-третє, якщо курсанти успішно адаптуються до освітнього середовища закладу освіти зі специфічними умовами навчання, то вони практично без особливих проблем зможуть реалізувати себе в професійній діяльності. При цьому на успішну адаптацію впливає безліч факторів: усвідомлений вибір майбутньої професії та профілю такого закладу вищої освіти; знання специфіки майбутньої професії; гарний рівень підготовки з основних шкільних дисциплін; добрий рівень фізичної підготовки; заняття у спортивних секціях або самостійний розвиток фізичних якостей, а отже, і вольових; дотримання режиму дня (виконання ранкової фізичної зарядки, правильна організація навчальної діяльності та дозвілля); наполегливість у досягненні поставленої мети, яка виявляється у планомірному освоєнні знань, навичок та вмінь майбутньої професійної діяльності; самостійність у прийнятті рішень; відповідальність та самоконтроль; впевненість у собі та своїх силах; активну участь у громадському житті закладу; добре розвинене почуття товариства та колективізму.

Адаптація, що включає момент активності з боку особи супроводжується певними змінами (зсувами) у її структурі. У зв'язку з цим, позитивний досвід адаптації, що набувають курсанти за роки навчання у закладі освіти зі специфічними умовами навчання, робить його більш підготовленим до вирішення особистісних проблем у соціумі, що змінюється. При цьому заслуговує на увагу дослідження процесу входження молодшої людини із загальноосвітньої школи до початкового етапу закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Зокрема, у цей період курсанти молодших курсів зазнають найбільших труднощів адаптації до нових умов професійної діяльності. [3] При цьому одночасно зростають протиріччя та труднощі у становленні самооцінки, самосвідомості та формування образу. З одного боку, важливо розвивати самостійність у подоланні труднощів. Але з іншого - треба стежити за індивідуальним темпом засвоєння кожного курсанта і в разі необхідності допомагати йому успішно подолати труднощі, що виникли, саме для цього потрібне ефективне управління організацією не тільки навчального процесу, а й професійної підготовки до практичної діяльності, що включає в себе комплекс заходів.

Від можливості учнів долати проблеми залежить їх морально-психологічне ставлення до навчання та практичної підготовки. Бачимо, що

виникнення непереборних труднощів розчаровує, перевтомлює, викликає негативні емоції.

Створення сприятливих умов для подолання труднощів процесу адаптації, забезпечує єдність, безперервність навчально-виховного процесу і наступність розвитку особистості.

Ефективність застосування різних способів педагогічної адаптації курсантів визначається можливостями кожного закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання окремо щодо отримання, аналізу та обліку поточної науково-дослідної інформації. Найвищий ступінь адаптації досягається застосуванням алгоритму, що дозволяє в міру отримання та опрацювання результатів науково-дослідної інформації обирати варіанти та способи майбутніх процесів у сфері вищої освіти. [1]

Для ефективності адаптації курсантів необхідно, щоб система освіти та керівництва дотримувалась цих концепцій.

1. Придатність концепції. Відповідно до цієї концепції, до раціональних відносять будь-який варіант навчання та управління з безлічі можливих, які забезпечують такий показник, як «ефективність», не нижчий за потрібний рівень.

2. Оптимізація концепції. Використовувати її можна у разі, якщо психолого-педагогічні умови незмінні. Ефективними є ті варіанти навчання та управління, які дозволяють досягти максимально позитивних результатів. Позитивність – виходить цілеспрямована система. Недоліки – відсутня гнучкість процесу, не враховується поточна інформація про зміни, що відбуваються в освіті та у зовнішньому середовищі.

3. Концепція адаптації. Надає можливість оперативно реагувати на інформацію, що надходить, про зміни в її психологічних, соціальних, педагогічних і фізичних процесах.

Перевага цієї концепції для закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання полягає у зміні керуючих впливів на основі не тільки апріорної, емпіричної, а й поточної інформації з метою збереження та розвитку необхідного стану педагогічного процесу за змінних внутрішніх та зовнішніх умов. Принаймні надходження щодо поточної інформації процесу необхідно видозмінювати не більше допустимих вимог. [2]

Умови життя та діяльності у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання підпорядкування ДСНС України кардинально відрізняються від усталеного способу життя молодих людей, у зв'язку з чим потрібна адаптація до цих умов. Причому під категорію адаптації потрапляють практично всі аспекти адаптації курсантів до освітнього процесу.

1. Адаптація безпосередньо до навчального процесу (навчальна адаптація). Вона пов'язана із вимогами навчальних програм.

2. Адаптація до службового регламенту. Вона пов'язана з перебудовою створення індивідуального стилю життя та діяльності. Праця, відпочинок та

побут курсантів регламентовані Статутом внутрішньої служби, розпорядком дня тощо. Адаптованість настає тоді, коли встановлений в освітній установі спосіб життя перетворюється на свідому необхідність.

3. Адаптація до замкнутого колективу. Обмеження контактів з рідними та близькими, звикання до абсолютно нових людей, необхідність спілкування та спільної діяльності курсантів

4. Адаптація до фізичних навантажень. Цей вид адаптації стосується вдосконалення основних фізичних якостей людини: сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості. Для успішної адаптації необхідні такі особисті якості, як: вміння працювати над собою, сила волі, цілеспрямованість та інше. Оскільки виконання робіт, пов'язаних із службово-професійною діяльністю здійснюється з великою напругою фізичних та психічних сил - особливо безпосереднє несення служби згідно зі статутами.

Необхідною внутрішньою умовою адаптації є стратегічна мета особистості; основний мотив, спрямований на подолання труднощів, неминучий у процесі становлення висококласного фахівця у галузі пожежної безпеки.

Відразу після вступу закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання вчорашньому школяру пред'являються вимоги, з якими він раніше тісно не стикався, і які передбачають вплив нього цілого ряду чинників, не таких як у цивільному закладі вищої освіти. [5]

На початковому етапі цього процесу основні труднощі курсантів обумовлені насамперед адаптацією на фізіологічному рівні. Вона первинна за часом і пов'язана з необхідністю перебудови організму в умовах курсантського життя (високі фізичні та психофізіологічні навантаження, зміни режиму праці та відпочинку, харчування, наявність фактору періодичної ломки «сон-неспання» у зв'язку з несенням внутрішньої чи вартової служби тощо. Більш тривалі та присутні протягом усього періоду навчання професійна та соціально-психологічна адаптація. Професійна адаптація передбачає оволодіння навичками навчальної діяльності, яка на даному етапі є провідною та від її успішності залежать найважливіші зміни в особистості курсанта.

З перших днів навчання юнакові необхідно усвідомити положення дисципліни та навчитися їх виконувати, встановити адекватні відносини з представниками командування та професорсько-викладацького складу, засвоїти характерні для курсантського колективу норми поведінки та стиль взаємовідносин.

Зменшення інтересу до служби пов'язані як зі складнощами адаптації, так й зі ставленням до служби загалом. Характер, зміст та умови навчальної діяльності у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання постійно суперечить з особливостями та якостями особистості. У процесі педагогічної адаптації курсантів на перший план виходить активний захист особистості від несприятливих чинників техногенного середовища. Завдання полягає в тому, щоб не перевантажити адапто-психологічні, адапто-

соматичні та адаптогенетичні можливості людини. [6]

Крім того адаптованість виявляється у раціональному розподілі фізичних, моральних, емоційних витрат, що призводить до зниження стомлюваності та збільшення ефективності діяльності і, отже, до підвищення ступеня задоволеності професійною діяльністю та її результатами.

Фахівцями визнано, що опитування учнів за спеціально підготовленою анкетною дасть змогу не тільки виявити самооцінки стану здоров'я, емоційного самопочуття, задоволеності рівнем взаємовідносин у навчальному колективі, а й простежити динаміку цих показників у процесі всього періоду навчання. Розглянемо фізичну підготовку як один із чинників успішної адаптації до майбутньої професійної діяльності у її біологічному та соціальному аспектах. Навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, виходячи з професійної підготовки, переважно пов'язане з фізичними навантаженнями, які вимагають від курсантів необхідного рівня розвитку фізичних якостей, тренуваності всіх функціональних систем організму. Процес адаптації в біологічному аспекті можна порівнювати з процесом тренування в теорії та практиці фізичного виховання, тобто чим більш тренувана людина, тим кращий результат він покаже в змагальній діяльності - чим швидше адаптується людина, тим успішніша її професійна діяльність.

Висновки. Виходячи з розглянутої літератури, думок фахівців та власних спостережень можна зробити такі висновки:

1. Компонентами адаптації є: узгодження оцінок, намагань індивіда, реальних та потенційних особистих можливостей із специфікою закладу освіти; мети, цінності, орієнтація особистості та здатність їх реалізації в конкретному соціальному середовищі; взаємовідносини індивіда та соціуму, як процес гомеостатичного врівноважування.

2. Педагогічна адаптація є визначальним фактором у підвищенні інтересу до освітнього процесу курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, так як дає змогу в більш короткі терміни засвоїти сутність, принципи, умови, закономірності та способи формування курсантів та їх колективів; опанувати теорію та практику в специфічних умовах педагогічного процесу; створення позитивної мотивації особистості курсантів до служби; сформувані необхідні якості висококласного спеціаліста (зокрема – у галузі пожежної безпеки).

3. Педагогічна адаптація курсантів в умовах закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання – це процес поступового формування професійно важливих особистісних якостей офіцера, заснований на взаємодії керівників та курсантів, що сприяє професійному становленню майбутнього висококласного спеціаліста в галузі пожежної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у ВВНЗ / Ав-

тореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Б.А.Рудов / Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. 2002.

2. Адаптація курсантів до умов освітнього середовища ВВНЗ // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 48. С. 357-364.

3. Горліченко М.Г. Структурно-функціональна модель процесу адаптації курсантів військового ВНЗ // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України., 2004. № 2, С. 45-49.

4. Горліченко М.Г. Особистісно-орієнтований підхід до організації процесу адаптації курсантів військового навчального закладу. // Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Кривий Ріг, 2001. С. 94–98.

5. Литвинчук О.В. Трансформації ідентичностей у контексті адаптивних процесів // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 65. С. 107-116.

6. Сидоренко С.В. Соціальна адаптація людини в умовах глобального суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Запоріжжя, 2008. 14 с.

References:

1. Adaptatsiia kursantiv molodshykh kursiv do navchannia u VVNZ / Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk / B. Rudov / Natsionalna akademiia Prykordonnykh viisk Ukrainy im. B. Khmelnytskoho.2002.

2. Adaptatsiia kursantiv do umov osvithnoho seredovysycha VVNZ / O. H. Marchenko // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2016. Vyp. 48. S. 357-364.

3. Horlichenko M.H. Strukturno-funktsionalna model protsesu adaptatsii kursantiv viiskovoho VNZ. // Nauka i osvita: Naukovo-praktychnyi zhurnal Pivdennoho naukovooho tsentru APN Ukrainy. 2004. № 2, S. 45- 49.

4. Horlichenko M.H. Osobystisno-orientovanyi pidkhid do orhanizatsii protsesu adaptatsii kursantiv viiskovoho navchalnoho zakladu. // Materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., Kryvyi Rih, 2001. S. 94 – 98.

5. Lytvynchuk O.V. Transformatsii identychnosti u konteksti adaptyvnykh protsesiv // Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. 2016. Vyp. 65. S. 107-116.

6. Sydorenko S.V. Sotsialna adaptatsiia liudyny v umovakh hlobalnoho suspilstva: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filosof. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiiia ta filosofiiia istorii». Zaporizhzhia, 2008. 14 s.